

לעילוי נשמת אבי מורי
ר' אברהם יהודה בן חיים צבי ז"ל
נ.ל.ב.ע ד' טבת התשס"ג

מהות מידת הזריזות

הרב צבי פוקס

ראשי פרקים

שיטת רמח"ל

שיטת רש"י

זריזות - מדאורייתא או מדרבנן

זריזות - דין בעצם המצווה

זריזות והתמדה בתלמוד תורה

שיטת רמח"ל

הזריזות מוזכרת במשנתו של רבי פנחס בן יאיר במסכת עבודה זרה "תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות..."^(דף כ ע"ג) הרמח"ל מבאר כי הזהירות היא מדה הקשורה למצוות לא תעשה והזריזות למצוות עשה וכך מבאר את החשיבות של שתי מדות אלו: ...כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה להינצל ממוקשי היצר ולהימלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצוות ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו... (מסילת ישרים פרק ח)

הזריזות בעיקרה באה להתגבר על "כובד העצלה המעכבת על ידו" ועניינה:

...קודם התחלת המעשה הוא, שלא יחמיץ האדם את המצווה אלא בהגיע

זמנה, או הזדמנה לפניו, או בעלותה על מחשבתו ימהר יחיש מעשהו... " או

"אחר התחלת המעשה... ימהר להשלים אותה... פן לא יזכה לגמור אותה..."

מדבריו אלו משתמע שמצוות הזריזות מתייחסת למצוות עשה. וחלה מרגע חיוב המצווה וכדו' תוך דאגה שמא יחמיץ המצווה.

שיטת רש"י

לעומת הרמח"ל המייחס את הזריזות המיוחדת **למצוות עשה**, רש"י מייחס מדה זו **לכל מצוות התורה**, הן במצוות עשה והן במצוות לא תעשה.
וכך מגדיר רש"י במסכת חולין את מדת הזריזות:
...זריז עדיף מזהיר.

זהיר - שידוע להזהר בשעת מעשה שלא יעבור על המצוה.
זריז - הרואה את הנולד ומתקן עצמו שלא יבא לידי כך והיינו דאמרינן בע"ז
זהירות מביאה לידי זריזות. (דף קו ע"ב)

אין הזריז רק מקדים וממהר לעשות המצווה כדי שלא תאבדנה ממנו כדברי הרמח"ל, אלא מכלכל את דרכיו תוך צפייה מראש, לטווח ארוך, כך שלא ישל בשום דבר. לצורך זה צריך הסתכלות רחבה על כלל מעשיו משום שבלעדיה לא תיתכן היערכות כזו. לכן מדה זו משמשת בסיס לשינוי פנימי של האדם.

במדה זו פתח הטור את השו"ע או"ח:
...יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי
לעשות רצון אביך שבשמיים... (סימן א סעיף א)

זריזות - מדאורייתא או מדרבנן

המקור לזריזין מקדימין למצוות הוא מן הברייתא המובאת בגמרא:
...תניא: כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצוות שנאמר
וישכם אברהם בבוקר... (פסחים, דף ד ע"א)

המאירי כתב דאף:
...שכל היום כשר למילה שנאמר ויביום השמיני וכו' מכל מקום ראוי
לזריזים להקדים בה בשחרית שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן
ולאחוז בדרכי אבות שנאמר עליהם וכיוצא בזה וישכם אברהם
בבוקר'... (יומא, דף כח ע"ב)

המהר"י ענגיל כתב על דברי המאירי:

...דנראה מדבריו דזריזין מקדימין איננו חיוב גמור ועניינו רק מפאת שראוי לאדם לאחוז בדרכי אבות ולעשות כמו שעשה אברהם" והוסיף "ואולי טעמו משום דאין למדין מקודם מתן תורה וגם לא נאמר בתורת חיוב שצריך לעשות כן רק הכתוב סיפר שאברהם עשה כן... (גליוני השי"ס על מסכת פסחים) כלומר הזריזות היא לא ממש חיוב מהתורה.

אולם מהגמרא בחגיגה (נדף ו ע"א) משמע שזריזות זה חיוב גמור מהתורה דמובא שם שרב יוסף רצה לומר שהפסוק "כל זכורך" הנאמר במצוות עלייה לרגל בא ללמד "מאן דאית ליה עשרה בנים לא ליסקו האידנא חמישה ולמחר חמישה" אלא יביא כולם ביחד "א"ל אביי פשיטא הי מינייהו משוית להו פושעים והי מינייהו משוית להו זריזין" מכאן למד הרד"ך שחיוב זריזות מן התורה הוא.

ובבירור הלכה על השי"ס מביא שהמקור לכך הוא מהמכילתא: ושמתם את המצות - כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצווה אלא אם באה מצווה לידך עשה אותה מיד. (שמות, פרק יב פסוק יז)

זריזות - דין בעצם המצווה

מהדברים הנ"ל משתמע שהזריזות היא מדה טובה מדאורייתא או מדרבנן. אין הזריזות חלק ממהות המצווה, אלא ציווי לעשות את המצווה בזריזות. אולם, מדברי התוס' בשבת (נדף קל ע"א) משמע שמצוות הזריזות אינה רק מדה טובה אלא מעלה בעצם המצווה. במשנה שם כתוב "רבי אליעזר אומר אם לא הביא כלי¹ מערב שבת מביאו בשבת" אף שעוברים בכך על איסור הוצאה מרשות לרשות. שאלו התוס' שם:

וא"ת ויביאו התינוק אצל כלי דהשתא ליכא איסור שבת כלל דהחי נושא את עצמו? וכתבו שם בתירוצם השני "ועוד י"ל כיון דיותר בקל יביא הכלי משיביא התינוק שרי ר"א כדי למהר המצווה כשמוכח בגמרא דימר פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מע"ש והביאו בשבת שלא ברצונו שהביאו דרך חצרות וגגות וקרפיפות והיו יכולין להביא דרך רה"ר אלמא דשרי ר"א דרך

¹ איזמל למול את התינוק - רש"י

רה"ר דהוי דאורייתא כדי למהר המצווה אע"פ שיכול לעשות [בענין] דליכא
אלא איסורא דרבנן.

והדברים מתמיהים הרי רק בשביל מצוות מילה התירו לחלל שבת ולא בשביל זריזות. אם כן
כיצד יתכן שכדי "למהר המצווה" מותר לעבור על איסור דאורייתא של הוצאה מרשות לרשות?
מוכח מכאן שהתוס' הבינו שהזריזות זה דין בעצם המצווה. וכיוון שבשביל מצוות מילה מותר
לחלל שבת מדאורייתא, לכן התיר ר"א להביא הסכין אף דרך רשות הרבים למרות שיש בכך
איסור דאורייתא, גם לצורך חלק הזריזות של המצווה.

דברי תוס' אלו דזריזות איננה רק מדה טובה אלא מעלה בעצם המצווה מבארים ביאור חדש
את דברי רבי אליעזר במסכת סוכה:

ת"ר מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו שלשים בהלכות
סוכה שתיים עשרה אמר להם שמעתי... מימי לא קדמני אדם בבית

המדרש... (דף כח ע"א)

מדוע נהג רבי אליעזר הנהגה זו? האם אך ורק לקיים מצוות זריזין?
לפי הני"ל צ"ל שרבי אליעזר לשיטתו. ר"א ראה בהשכמה, בזריזות, דין במצוות תלמוד תורה,
לכן מעולם לא הקדימו אדם בבית המדרש.

זריזות והתמדה בתלמוד תורה

שחורות כעורב במי אתה מוצאן (במי אתה מוצא סדרי תורה) במי שמשכים
ומעריב עליהן לבית המדרש - (עירובין, דף כא ע"ב)
ומבאר המהר"ל:

כי צריך שיהיה האדם זבק בתורה לגמרי עד שלא ייפרד מאתו ואם לא כן
אין זוכה האדם אל התורה כי צריך שיתאחד עם השכלי. ועוד כי צריך
שיהיה לאדם התמדה בתורה מאוד כי אין התורה כמו שאר דברים
הגשמיים שהם דברים שהם תחת הזמן, ואם האדם נוהג עם התורה כאילו
הוא דבר זמני, ולימודו בתורה לפי שעה ולפי הזמן אינו קונה התורה, ולכך
צריך שישכים ויעריב עליהם כי זהו ענין השכל שאינו תחת הזמן והוא

תמידי בלא זמן - (נתיבות עולם, פרק ג)

ואכן מצינו שכך נהג ר"א אחר שהזקיקוהו לספר על מידותיו:

מימי לא קידמני אדם בבית המדרש, ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע
ולא שנת ארעי ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי... (סוכה, דף כח ע"ב)

התורה היא תורת חיים "חיי עולם נטע בתוכנו", לא מספיק רק לדעת תורה, צריך להתאים את מידותינו, עצמיותינו כך שיהיו מותאמים לתורה "כי צריך שיתאחד עם השכלי" ולכן צריך שבהנהגה היום-יומית יוכיח שהוא מעל הזמן ואין התורה בשבילו "דבר זמני ולמודו בתורה לפי שעה". מדת הזריזות בתורה ובמצוות, היא הבסיס להיותנו בני תורה.

להביא את החיים כולם למדרגה היותר נעלה, למדרגה זו שראויים יהיו החיים להיות החיים תכלית עצמית. והן ערוכות כקווים ישרים המובילים את החיים לאותה המטרה שהיא - קדושה².

² על פי ע"ר א תלד.